

Luka Milunović, CRNOGORSKO GLUMIŠTE.
Od 19. stoljeća do Prvog svjetskog rata. Podgorica: Matica crnogorska;
Cetinje: Državni arhiv Crne Gore, 2017, 514 str.

Monografija „Crnogorsko glumište – od 19. stoljeća do Prvog svjetskog rata“ predstavlja veliki iskorak za kulturnu istoriju Crne Gore. Njen autor, Luka Milunović, više decenija se bavi istraživanjem crnogorskog teatra, teatrologije, glumišta i svih ostalih tema koje su povezane sa pozorištem i njegovim razvojem u Crnoj Gori. Ova knjiga najbolji je dokaz tog velikog autorovog rada i čini sublimaciju tekstova i članaka, koji su nastajali u tom periodu i objavljivani u eminentnim časopisima „Arhivski zapisi“ i „Matica crnogorska“. Zbog toga, kao izdavači ovog djela pojavljuju se Državni arhiv Crne Gore i Matica crnogorska.

Uzeti za temu načnog proučavanja pozorište u Knjaževini i Kraljevini Crnoj Gori, i danas, a sigurno i u vremenu kada je Luka Milunović započinjao svoje istraživanje, čini se kao lak, možda i trivijalan zadatak. Jedna zgrada, makar se radilo i o slavnom Zetskom domu, par odigranih sezona, naizgled ne čine cjelinu vrijednu detaljnijeg bavljenja. Uz to, pozorište kao tema pripadalo je kulturnoj istoriji, teškoj i najmanje definisanoj oblasti istorijske nauke. Kulturnu prošlost našeg naroda, namjerno

ili nenamjerno, crnogorska istorijska nauka je ostavljala po strani. Dominantno uronjena u političke, diplomatske i vojne teme, naša istoriografija se samo uzgredno doticala kulturnih prilika, pa je u Crnoj Gori, od najranijeg doba pa sve do epohe Petrovića, istorija kulture zauzimala poneko poglavlje, najčešće krajnje, u nekoj monografiji i kod pojedinih autora. Tradicionalni pristup shvatanju prošlosti i onome kako istorija treba da zvuči, učinio je da danas u Crnoj Gori ozbiljno zaostajemo za evropskim i svjetskim trendovima. Teme iz kulture i o kulturi crnogorskog naroda skoro da su izbjegavane, kulturna istorija, kada je spominjana, bila je oblikovana prema marksističkom modelu. Još od sedamdesetih godina XX vijeka „nova“ kulturna istorija i teme vezane za nju dobijaju na značaju u istoriografijama razvijenih zemalja. Kod nas, kulturna istorija ostala je da životari na marginama ukupnih pregleda i monografija opšteg tipa. Takođe, kulturna dešavanja i razvoj kulture u našem narodu proučavani su posebno i odvojeno od ostalih aspekata i istorijskih činilaca. Malobrojni autori, koji su se doticali kulture i njenog progressa u crnogorskom narodu, ostavili su nam

samo fragmentarne bilješke i najopštije crte toga kretanja tokom istorije. Brojne ličnosti, koje su bile nosioci kulture u Crnoj Gori ili su doprinijele njenom razvoju, obrađivane su zasebno i izolovano, bez nпора da se njihov rad poveže u jedan širi kontekst. Međutim, Luka Milunović je svojim radom, objavljenim člancima, koji su sublimirani u monografiji pred nama, pokazao i dokazao da istorija kulture u Crnoj Gori ne samo da ima istaknuto mjesto u opštoj istoriji, jer, slobodni smo da kažemo, bez nje skoro da nema ni bilo koje druge istorije, ona je neraskidivi dio nacionalne istorije, tijesno povezana sa svim drugim granama proučavanja prošlosti. Na primjer, danas se već govori o njegošologiji kao posebnoj naučnoj disciplini, a Milunović nam prikazuje pokušaje izvođenja predstava u Biljardi, značajno oplemenjujući naše znanje o vladici Radu, i daje doprinos u proučavanju tog vremena.

Stavljajući u fokus svog istraživanja pozorište, autor od njega pravi prizmu kroz koju se prelamaju svi događaji, manjeg ili većeg značaja, u Knjaževini ili Kraljevini Crnoj Gori. Štaviše, Luka Milunović u svojim radovima uspijeva da proširi predmet istraživanja. Zato je možda ispravnije govoriti, kao što sam naslov ove monografije ukazuje, o glumištu u Crnoj Gori. Upravo na ovim stranicama vidimo kako se autor trudi da pronađe teatar i glumu i tamo gdje ni ozbiljnim istraživačima i teatrolozima ne bi palo na pamet ga traže. Luka Milunović uspijeva da proširi polje izučavanja glumišta i po vremenskoj i po prostornoj koordinatnoj osi. Za njega, glumovanje u Crnoj Gori počinje mnogo prije vremena knjaza Nikole i početka gradnje Zetskog doma, a predstave se igraju daleko van pozorišnih dasaka. Korijene glumišta, različite dramske oblike, Milunović tra-

ži u pokladama, na trgovima, pazarima, raznim povorkama, posijelima i drugim narodnim okupljanjima, ponekad čak i na tako nevjerovatnim mjestima kao što su granične karaule. Takvi događaji, sa rijetkim elementima scenskog izraza, sežu duboko u narodnu tradiciju, koja se proteže možda sve do renesansnog dvora Crnojevića, a autor ih izvlači na svjetlo istorijske scene i daje im odgovarajuće mjesto u našoj kulturnoj istoriji. Tek u člancima Luke Milunovića saznajemo da u Crnoj Gori pozorišna tradicija ide dalje od gradnje Zetskog doma. Kako nam uvodni članak ove monografije kazuje, prvi scenski oblici na Cetinju pojavljuju se već u doba vladike Petra II. Prvi pokušaj igranja neke predstave bio je u Biljardi i to ništa manje nego „Gorskog vijenca“.

Velikim trudom i uložnim vremenom, autor uspijeva da sakupi razbacane čestice i najmanje informacije o pokušajima scenskog djelovanja ili glumovanja, kako sam to naziva, bilo gdje i bilo kada, jedino je važno da se desilo u Crnoj Gori ili da su Crnogorci učestvovali u tome. No, Milunović se tu ne zaustavlja, već tako sakupljene podatke sublimira, podvrgava strogom pogledu naučne kritike i uvezuje sa ostalom događajnom istorijom našeg naroda. Ovim metodom, autor istrajno gradi jednu mrežu događaja i stvara sopstvenu prizmu kroz koju se ogledaju svi važni događaji iz crnogorske istorije, posebno u periodu vladavine knjaza, a kasnije i kralja Nikole I Petrovića Njegoša. Zato u ovoj monografiji nećemo naći informacije i istorijske podatke koji se odnose samo na pozorište i glumište u Crnoj Gori, nego i o svim društvenim pitanjima i problemima koji su bili aktuelni u tadašnjem crnogorskom društvu. U njima možemo da čitamo o reformi državne uprave, epidemiji

kolere, Veljem ratu, nastajanju drugih institucija kulture itd.

I tu Milunović ostaje originalan. Kroz prizmu glumišta, skreće pažnju na period početka vladavine knjaza Nikole, od Druge Omer-pašine godine do početka Veljeg rata. Opisuje jednu malu „renesansu“ koja se desila u Crnoj Gori, i to ne samo u sferi kulture. Nastavljajući rad svog strica knjaza Danila na reformi društva, knjaz Nikola transformiše crnogorsku državnu upravu iz korijena, uređuje vojsku, podiže obrazovanje otvaranjem čitaonica u svim većim mjestima. U okviru tog svojevrsnog preporoda, autor nam ukazuje da se našlo mjesta i za pozorište. Uredno bilježi u svojim člancima izvedene predstave, datume izvedbe, autore i učesnike. Preko podataka koje nam iznosi autor uspijevamo da rekonstruišemo ne samo pozorišnu scenu, nego i ukupnu kulturnu klimu u Crnoj Gori.

Po dobijanju međunarodnog priznanja na Berlinskom kongresu 1878. godine, nastaje novi period u razvoju crnogorske države i njene kulture. U decenijama mira koje su uslijedile, stvara se povoljna klima za nove kulturne uzlete. Ipak, s obzirom na veće mogućnosti ulaganja, taj razvoj nije toliko dinamičan kao u prve dvije decenije vladavine knjaza Nikole, što Milunović ističe u svojim radovima. Pomno istražujući ovaj period, autor primjenom strogih naučnih metoda secira kompletnu kulturnu scenu Crne Gore, dijeleći je na dva perioda. U oba ova perioda pozorišna scena se vrtjela oko Zetskog doma. Prvi obilježava početak izgradnje, 1. maja 1884. godine, Zetskog doma, a drugi započinje 1910. godine, kada je otvoreno prvo državno pozorište u Crnoj Gori. U ova dva perioda uistinu počinje da se razvija pozorišna scena kod nas. Stvaraju se

prve amaterske pozorišne trupe, pišu se dramski komadi za izvođenje, javlja se i prva pozorišna kritika. Autor nam jasno pokazuje da je pozorišna umjetnost najprisutnija kulturna djelatnost u Crnoj Gori do Prvog svjetskog rata. Intenziviranje pozorišne produkcije za Milunovića znači veće udubljivanje u problematiku. Pišući o tome, autor zalazi iza scene i proučava sve aspekte i preduslove koji su potrebni da bi jedno pozorište moglo da funkcioniše. U njegovim člancima nalazimo podatke o finansiranju pozorišta, angažmanu stranih glumaca ili cijelih putujućih trupa, scenografiji, izradi kostima i ljudima koji su ih izrađivali, zanatima koji su bili uključeni u pravljenju scene i kulisa, drugim umjetnicima koji su bili angažovani u nastajanju predstava. Iz tekstova predstavljenih u ovoj monografiji možemo saznati o odnosu crnogorskih vlasti i vladarskog doma prema pozorištu, statusu glumaca, posebno kasnije profesionalnih, u društvu, kao i o narodnom doživljaju umjetnosti na daskama. Kroz njih upoznajemo stanje u crnogorskoj kulturi na kraju XIX i početkom XX vijeka, ali i stičemo poseban uvid u opšte stanje crnogorskog društva toga doba.

Zbirka članaka koja se našla u ovoj monografiji predstavlja jedinstveni naučni osvrt na razvoj pozorišne umjetnosti u Crnoj Gori. Iscrpnost podataka koje autor donosi, a tiču se ne samo glumišta i dasaka koje život znače, već i mnogih drugih pojava i dešavanja u crnogorskom društvu, navode na pitanje kako je sve to postignuto. Sada već višedecenijski rad Luke Milunovića obilježen je pomnim i dugotrajnim radom u mnogim, ako ne i svim, arhivima i bibliotekama u Crnoj Gori. Uporan i vrijedan istraživač crnogorske kulturne i ekonomske prošlosti, Milunović se predstavlja čitalačkoj

publici jezgrovitim esejima u kojima obrađuje brojne teme, a prvenstveno njegovu glavnu preokupaciju - pozorište i pozorišnu umjetnost. Njegovi članci ne zatvaraju, već otvaraju teme i stoje kao otvoreni pozivi budućim istraživačima

kulturne prošlosti Crne Gore da preko njih uđu u dubine istorije.

Ovako objedinjeni članci i teme, kao u ovoj monografiji, važan su putokaz za dalja istraživanja naše kulturne prošlosti i razvoja pozorišne umjetnosti.

Vukota Vukotić